

„церковнопарафіяльних”.

Таким чином, поряд з 280 міністерськими школами у Подільській губернії наприкінці XIX ст. діяло 1850 церковних шкіл, у тому числі 11 двокласних, 1134 однокласних церковнопарафіяльних та 704 школи грамоти¹⁴. На початок 1903 р. на Поділлі працювало 292 народних міністерських училищ і 1795 церковнопарафіяльних шкіл¹⁵. Нарешті, у 1912 р. кількість міністерських початкових шкіл зросла до 704, а число парафіяльних залишилося на попередньому рівні¹⁶. Наприкінці XIX ст. завдяки зусиллям єпархіальної влади Подільська губернія займала перше місце серед п'яти губерній України, які входили до Київського навчального округу, за кількістю учнів у церковних школах на 1 тис. населення.

Про стан педагогічного загалу церковнопарафіяльних шкіл свідчить така статистика: у 1906 у цих закладах 261 учитель мав вищу і середню освіту, 709 – мали свідоцтва вчителя школи грамоти і 517 – не мали ніяких свідоцтв¹⁷.

Загалом з-поміж загалу вчителів єпархіальної початкової освіти абсолютну більшість складали священики та інші служителі церкви. Серед них було чимало непересічних особистостей, які своє життя поклали на вівтар розбудови освіти в першу чергу на селі, співпрацювали з Подільською духовною семінарією та впливали на розвиток педагогічної думки. До таких подвижників варто віднести відомого фундатора подільського краєзнавства, вченого і письменника протоієрея М.Я.Орловського, який у своїй парафії в с.Глядки Проскурівського повіту заснував церковну школу і викладав у ній майже 50 років. Піввіку віддав школі своєї парафії в с. Ганнополі протоієрей В.Я.Гречулевич, який був відомий у 50-60-ті рр. XIX ст. своїми перекладами українською мовою Святого письма для проповідей в церкві та викладання в школі, за що переслідувався офіційною владою.

Отже, протягом другої половини XIX – на початку XX ст. Подільська православна єпархія відіграла значну роль у розвитку початкової освіти і ліквідації неписьменності. Засновані нею церковнопарафіяльні школи і школи грамоти діяли майже у кожному селі губернії, хоча й не змогли охопити навчанням усіх дітей і, почасти, були неспроможні дати своїм учням якісну освіту, проте в той час вони разом із храмами були чи не єдиними осередками просвітництва і культури на місцях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Синицький Д. Исторические сведения о Подольской духовной семинарии. – Кам. – Под., 1895.- С.19. ; 2. К-ПМДА.-Ф.315, Оп.1.- Спр. 991; 3. К-ПМДА. – Ф. 315.- Оп.1.-Спр. 8919.; 4. К-ПМДА. – Ф.315.-Оп.1.-Спр.991.- Арк.14-15; 5. К-ПМДА. – Ф.315.-Оп.2.-Спр.51.-Арк.2-4; 6. Баженов Л.В. Кам'янець-Подільська духовна семінарія – центр дослідження Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст. // XXXXIII звітна наукова конференція Кам.-Под. пед. ін-ту (Секція суспільних наук). – Кам.-Под.: Б.в. 1993. – С.97-98; 7. Яворовский Н.И. Созонт Михайлович Лобатинський // ТПЦІАО. – Кам.-Под., 1911. – Вип. XI.- С.404-407; Яворовский Н.И. Михаил Фролович Багинський // ТПЦІАО.- Вып. XI. – С.407- 411; 8. К-ПМДА.–Ф.315.- Оп.1.- Спр.8919.- Арк.13; 9. Столетие учреждения православной епархии в Подолии (1795-1895). Сост. свящ. П.Викул. – Вильно, 1895.; 10. К-ПМДА. – Ф. 315.- Оп. 1.- Спр.8919.- Арк. 14; 11. Там само. – Арк. 13; 12. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст. Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. – Кам. - Под., 1993. – С. 118,268,335, 343, 350, 400; 13.К-ПМДА. – Ф.409.- Оп.2.- Спр.336; 14. Заволока Н.Г. Общеобразовательная школа Украины в конце XIX – начале XX вв. / Автореферат... канд. пед. наук. – К., 1972. - С.9; Сесак І.В., Мітін Г.Д. Освіта на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX ст. – Кам-Под., 1996. – С.31; 15. ЦДІА України. – Ф.442.- Оп.656.- Спр.1932, ч.1.- Арк. 4.; 16.Комарова И.И. Церковно-археологические учреждения и охрана памятников культуры России конца XIX – начало XX ст.// Археологический ежегодник за 1900 г. – М., 1992. – С.83-102; 17. К.-ПМДА. – Ф.419.- Оп.1.- Спр.336. – Арк.176.

А.М. Трембіцький

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ ТА ЗВИЧАЇ ПОДІЛЛЯ КІНЦЯ XIX СТОЛІТТЯ У ВИСВІТЛЕННІ Є.Й.СІЦІНСЬКОГО

Кожна нація, кожен народ має свої неписані закони - особливу систему обрядів,

звичаїв, вірувань, моральних і естетичних форм, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Вони вироблялися на шляхах формування української нації і національної культури та освячувалися віками упродовж історичного розвитку людської спільноти і втілені в світовідчутті, світосприйманні та взаєминах між людьми, безпосередньо впливають на духовну культуру народу нерозривно пов'язану з його життям. Щоби пізнати свій рідний народ, необхідно вивчати його історію, мову, культуру, що століттями творилися і плекалися в народному середовищі, передавалися від покоління в покоління, безперервно розвивалися і водночас зберігали свої стійкі риси, які утверджувалися, ставали традиційними й тісно пов'язаними з природними умовами, історичним буттям народу, способом його життя, діяльністю, характером і виражалися в творах усної народної творчості. Поет, професор слов'янських мов Фрідріх Боденштедт (1819-1892) після подорожей по Україні в 1840-1845 рр. у своїй збірці народних пісень "Поетична Україна" ("Poetische Ukraine") писав: "Нема в світі такої країни, де б дерево народної поезії дало такий розкішний плід, ніде дух народний так не живучий, так добре себе не виявив у своїх піснях, як в українців"¹.

В народознавчих дослідженнях кінця ХІХ - початку ХХ ст. весільні обряди і звичаї Подільського краю не знайшли широкого висвітлення. Лише короткі відомості про них відображено в працях О.Воропая², А.Димінського³, С.Руданського⁴, Є.Сіцінського⁵. Сучасні історики, етнографи і краєзнавці Т.Колотило, А.Суровий⁶, М.Печенюк⁷ частково узагальнили відомості про усну народну творчість, а Л.Баженов⁸ і Г.Козловська⁹ зробили певний внесок у фрагментарне висвітлення даної проблеми та проаналізували деякі етнографічні праці Є.Сіцінського про пам'ятки словесного фольклору Поділля. Певне значення для активізації етнографічних досліджень краю мають і наукові конференції¹⁰, на яких порушуються питання, пов'язані з вивченням етнології, фольклористики та мистецтвознавства Поділля. Тому нами в рамках дослідної програми "Видатні постаті Поділля" Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ при Кам'янець-Подільському державному університеті та дисертаційного дослідження, на підставі нових виявлених документів, найбільш повно висвітлюється внесок вченого в народознавче вивчення Подільського краю.

Знаний український етнограф Є.Й. Сіцінський добре розумів, що збирання й дослідження пам'яток народної культури є одним із суттєвих чинників національно-культурного відродження України, процесу творення української мови на народній основі. Він став ініціатором та організатором широкої народознавчої роботи Подільського регіону, залучаючи до неї інтелігенцію та духовенство, проводячи народознавчі пошуки за певними програмами. Проте відсутність української періодики і труднощі з виданням українських книжок стали основною причиною того, що переважна більшість його праць про обряди та звичаї так і залишилися в рукописах й майже не відомі сучасним дослідникам. Члени Подільського єпархіального історико-статистичного комітету, який в 1903 р. перетворений в Подільське церковне історико-археологічне товариство, не обмежуючись рамками досліджень церковної історії та археології, активно вивчали історію, етнографію та фольклор Поділля, пропагували результати своїх досліджень, видрукувавши праці "Этнографические заметки о свадебных обрядах", "Христианские народные обычаи Подолии" та ін.¹¹

Значний внесок у вивчення Поділля, багатого музичними традиціями, зробили: А.Димінський, який уклав велику добірку цінних матеріалів української фольклористики, що мають велике наукове значення, проте і досі залишаються неопублікованими, серед них – нарис "Побут селян Кам'янецького і Проскурівського повітів Подільської губернії 1864 р."¹²; С.Руданський, який видав збірки із 156 родинно-побутових пісень (1852), "Копа пісень" (1861), "Подільське весілля" (1862) із 134 піснями¹³; К.Шейковський, який видрукував працю "Побут подолян" (1862)¹⁴; М.Гославський - поеми "Поділля" і "Подільське весілля" (1826); М.Леонтович, автор численних обробок та збірок "Пісні з Поділля"¹⁵.

Проте найбільший внесок у вивчення обрядів та звичаїв Поділля зробив Є.Сіцінський, який народився 15 жовтня 1859 р. в с. Мазники (тепер Деражнянський р-н Хмельницької обл.). Його дитинство пройшло серед простих селян, все життя яких - важка праця й хвилини дозвілля – супроводжувались мелодійними піснями, яскравими

символічними, умовними та образними обрядами, призначеними для відображення важливих подій суспільного й особистого життя народу. У своїх спогадах він писав: „Я бувало малим любив сидіти ввечері в пекарні при тих вечірніх заняттях: тут бувало, як яка словоохоча баба розкаже всякі перекази, білі-небилиці, а то і казку розкаже чоловік, або старий дяк, і підуть балачки про давнину, про Кармалюка, що перебував в тих сторонах десь коло Деражні, Каричинець, Нетечинець та в інших сусідніх селах. Пізніше, коли я був в семінарії, записував пісні від дівчат, провіряючи текст пісні й при співах”¹³. Він добре розумів, що фольклористика дуже складна, тонка і делікатна праця, яка вимагає ґрунтовних наукових знань, досвіду, настирливості й самопожертви, людяності та інтуїції. Тексти пісень він записував зі співу, щоб не було перекручень і обов’язково фіксував від кого й де записав пісню, адже цікавитись своїм минулим - звичайна річ для кожної нормальної людини.

Найбільш значний інтерес для сучасних етнографів має записаний Є.Й. Сіцінським у серпні 1879 р., в Мазниках, обряд весілля. У своєму етнографічному нарисі він відображає весільний обряд як своєрідну церемонію, порядок проведення якої заздалегідь суворо установлений і відступати від котрого в народі вважалося неприпустимим. Головним в описаному ним обряді є особлива символічна дія з безпосереднім вираженням радісних почуттів, настроїв, переживань у зв’язку з пам’ятною святковою надією в житті молодої та молодого, їх батьків. Він показує, що в українському весіллі перехреснюються релігійно-містичні й історично-суспільні елементи, а його головними актами є сватання, заручини і саме весілля, що весільні обряди на Поділлі виходять за рамки родинного свята і охоплюють усю громаду. Під час обряду в Мазниках молодого називали князем, а молоду-княгинєю, обряд починався у п’ятницю і закінчувався в понеділок.

Сватанню передувало залицяння під час “парубоцьких” і “дівочих” товариських сходин, вечорниць, досвіток, “вулиць”. Воно починалося “допитами” батьків молодої і закінчувалося “розглядинами” чи “обзоринами”, коли родина молодої приїжджала дивитися на господарство молодого. Проте найскладнішу церемонію сватання виконували свати молодого, який чекав з “дружбою” під дверима молодої і входив у хату лише після довгого церемоніалу, коли батьки молодої приймали хліб і молода давала свою згоду. Тоді молода перев’язувала сватів рушниками через плече і давала їм хліб, а молодому затикала за пояс вишивану хустку, потім свати частували господарів горілкою і домовлялися про день заручин. Заручини відбувалися у хаті молодої в присутності всіх родичів молодого й молодої і мали виразне обрядове значення, їх супроводжували співом обрядових пісень, в яких молодих порівнювали із місяцем і зорями й бажали їм бути “багатими, як земля й здоровими, як вода”. Дружки брали активну участь в обряді, вони співали, примовляли, перев’язували рушниками, показували молоду, обмінювалися подарунками, благословляли молодих хлібом, а найближчий товариш молодого – “дружба”, що у весільних обрядах грав роль розпорядника, або староста молодої вели їх рушником на “посад” на покутті, а батьки умовлялися щодо приданого й весілля¹⁷.

В п’ятницю наречена запрошувала своїх подруг в дружки для „прилагоджування” гільця, а мати з сусідками або родичами готувала вечерю, з настанням сутінок у двір молодої сходилися подруги й чекали нареченого, який приходив з „дружбою” та йшов у хату, де кланявся батькам і жінкам, що клопотали біля печі. Наречена у цей час виходила у двір і, називаючи дівчат по імені, запрошувала їх до хати, де старша дружка просила у старости благословення на вбирання “гільця” або “деревця”, яке прикрашають квітами, рутою, барвінком, барвистими стрічками й маленькими свічечками під спів обрядових пісень, воно стоїть ціле весілля на столі, втикане в коровай. Одночасно з вбиранням гільця дівчата торочили рушники, під час обряду співали пісні: “Із руточки дві квіточки, благослови, Боже”, “Дружки ся похвалили, як вийде між люди”, “Трійця по церкві ходила, Спаса за ручку водила”, “Вчора-звечора чорна хмара стала, а в опівночі велика туча стала”. Молода, яка сиділа в „запічку”, закривши обличчя платком або стояла біля „комина”, спершись на нього руками й нахиливши голову, по закінченню пісень: “Не була я дома, на свої заручини”, “За воротами тихий Дунаєць, з хибкими кладочками”, частувала по келішкові горілки дівчат, які

торочили рушники¹⁸, після вечері дівчата розходилися по домівках, тільки тоді жениху з „дружбою” давали вечеряти, а наречена сиділа в „хатині” або десь у кутку.

У суботу наречена йшла до „сповіді”, а після обіду відбувався один з найважливіших, передшлюбних обрядів, який на Поділлі називали “вінкоплетини”, під час якого дружки плели з калини і барвінку вінки, більший для молодої, а менший для молодого. В дворі розкладали багаття, готували вечерю, співаючи пісні: “Ой піду я до Дунаю, там я стану, подумаю”, “В світлонці, при стінонці, ще при ясній свічинці”. У цей час наречена сиділа біля дружок і плакала, музика грала і жінки, що готували вечерю, танцювали, наречена йшла танцювати з дружбою, братом або близьким родичем, а потім мати ставила стілець, на нього клала кожух, відбувалося розплетення коси і співали “Ой вінку мій, вінку з крищамтого-барвінку!”. У цей час „дружба”, танцюючи під спів пісні “Стільця, матінку, стільця, а до стільця гребінця”, декілька разів намагався посадити наречену на стілець, вона пручалася, а посадивши, знімали „бинди”, розплітали коси, починав батько, мати, потім „дружки” співаючи “Де ж твій, Мотрюню, старший брат, що твою косоньку розплітав?”, “Просо, просо-волоото, ой косо, косо-золото!”, “Чи дзвін, чи голос, по новій світлонці?”, “Чи вогонь горить, чи полум’я палає, чи на Мотрюні золотий вінок сяє”. Після розплетення коси, співаючи пісню “В полі конопелька стояла, стояла, волокененьком маяла”, надівали вінок, наречена вставала, кланялася батькові, матері, якщо не було батька, то співали пісні “Відчини Боже, ворота, бо іде на село сирота”, “Кому ся ти, Мотрюню, вклоняєш, що ти свого батенька не маєш?” і разом з дружками під пісню “Мати Мотрюню родила, соненьком ся обгородила”, йшла в село, де кланялася усім зустрічним¹⁹.

За той час молода, вбрана у вінок з барвінку, йшла з дружками на село просити гостей на весілля, а також до хати молодого, де тричі кланялася перед порогом і в хаті, й запрошувала батьків молодого на весілля, передаючи їм по одному перепійцеві. В домі жениха молоду садили за стіл, пили горілку. Молодий разом з “боярами”, випроводжав її з дружками з хати, а ввечері молода справляла “дівч-вечір”, прощаючись з дівчатами, які розплітали їй косу серед хати на стільці, застеленому кожухом. В сінях співали “Ой, матінко-видко, здихайми ся хутко”, “Ой, ти стара нене, ріж курку для мене”, дівчата входять в хату, починають танці, а музика, дружки, староста і дружба йдуть за короваєм, який печуть уже в п’ятницю близькі родичі нареченої. Коровай, головний обрядовий весільний хліб, має не тільки жертвне, а й родове значення, він робиться з муки, принесеної всіма членами роду, при цьому “коровайниці”, урочисто співають пісень, прикрашують його виліпленими фігурками з тіста в формі “шишок”, “голубів”, “гусок”, “перепійці” і “борони”. В обряді печення короваю бере участь дружба, що вносить до хати з клуні сніп жита, т.зв. “покрасу”, в домі, куди приходять дружби, їх пригощають, а коли коровай виносять з хати, то співають пісню “Ніхто не вгадає, куда ся ми вибираєм”, дорогою назад співають “Найстаршая коровайница, подивися в віконенько”, “Світи місяцю з раю, до нашого короваю”, “Деж ти був наш гостю короваю?”, “Журилися люди, що короваю не буде”, “Місяцю рогозенько, світи нам дороженьку”. В домі молодої танцюють з короваем під спів пісні “Тупнули вороні коні на стані, ой бризнули золоті ключі на столі” і, заходячи в хату, дружба веде молоду за руку, а наречена дружок за хустки, які стоять в сінях і співають пісні “Із руточки дві квіточки”, “І в другій раз, в Божій час”, “І в третій раз, в добрий час”, а жінки в хаті відповідають їм піснею “Бодай здорові були, що за нас не забули”. Дружба рукою хрестив відкриті двері, заходив в хату, три рази обходив стіл і співав пісню “Іде Мотруня на посаг, її Господь-Бог зустрічає”, всі розсаджуються навколо столу, запрошуючи сторонніх дівчат на „посаг”, який супроводжувався піснями “Сіла Мотрюня на посаженько, як на роженьці квітка”, “Де ся діла, де ся поділа, Мотрюнева матенька”. Є.Сіцінський підкреслював, що обряд “посаг” бував тільки раз у житті, якщо одружувався удівець або вдова, то обряд не відбувався. Потім „перепивав” батько, родина та молодь, яка стоячи за порогом, кидала гроші на тарілку перед нареченою, пили чарку та висловлювали молодій побажання, якщо у нареченої помер батько, то співали пісні “Мотрюнин батенько, перед милим Богом стоїть”, “Мотрюня на терен, рушничком махнула, наперед ступила”. Визиваючи „запорозців”,

співали “Ой, Мотрюню-серденько, дарує тобі товаришенько”, а при виході до перепою кожної молодої людини, яку староста визивав по імені, співали “Лізь весомий на липу, потраси калиту, посягни в кишню, витягни грошей жменю”, якщо всі „перепили”, а музика не грала, то співали “Ой дайте нам знати, чи є музики в хаті”²⁰, останніми перепивали „музики” і співали “На тарілочці білий сир, у сусідоньки красний син”, потім запрошували усіх до вечері, співаючи “Частуйтеся, нанашеньки, частуйте, тільки мого батенька шануйте”, “Ой великий двір, а малий збір”.

Церковне “вінчання”, яке дає право на шлюбне співжиття, відбувалося перед обрядовим весіллям, в неділю. Перед виходом до церкви брат розчісував молодій косу, а батьки та родичі давали “благословення”. Після вінчання (шлюбу), який бував після обідні, жених йшов зі своїми батьками до себе, а наречена до себе. Опісля молодий підготовляв весільний “поїзд”, що складався з 11 чоловік: двох старост, двох дружбів, сватів і бояр. Ввечері відбувалася найважливіша частина весільного обряду, пов’язаного з старовинними характеристичними обрядами, власне весілля, яке починалося походом весільного “поїзду” молодого. “Поїзд”, складаючи присягу вірності своєму “князеві”, обходив спершу в хаті стіл і пив спільно воду з миски, далі виконував з матір’ю молодого обряд “сіяння” й “їзди на коні” (на граблях) довкола діжі, “щоб овес був рясен, щоб Івашків рід був красен”, приймав благословення від батьків молодого, а свахи співали в хаті при виході пісню “Куда ти ся Іванушко вибираєш, що ти собі ворон коня сідлаєш”, “поїзд” вирушав із червоною “корогвою” в дім молодої, дорогою-селом співали лицарсько-містичні пісні “Котиться місяць до зірки, іде Іван до дівки”, “Котиться місяць до зірки, питається свої матінки”. Коли молодий був із другого села, то парубки з села молодої заступали “поїздові” дорогу, робили “перейму” і молодий був вимушений викуплятися грішми. Перед ворітьми хати молодої співали пісні “Попід гаєм битая дороженька, тудя їхав молодий Івануне”, “Свату наш, свату, пускай же нас в хату”, “Не стій, зятю, за воротами, на зеленім папоротю”, і “поїзд” зустрічав другу перешкоду перед хатою молодої, яку боронили парубки з піднятими палицями. Лише після “бою” й довгих переспорів молодого пускали до хати. На порозі хати його зустрічала мати нареченої, одягнена в кожух, вивернутий навиворіт, мати та молодий обмінювалися хлібами та пили „за здоров’я” горілку, а свахи співали пісню “Не пий, синоньку, першого перепою, виляй коневі на гривоньку”, входили до хати, а дружки, стоячи біля порогу, співали “Шо-то до нас та наїхало, чи з міста міщане”, “Ясний місяцю на небі, стоїть Іван на землі”, переспівуючись зі свахами піснею “Наїхала сванечка, з гордового містечка”. В хаті молодий мусив перебороти батьків молодої та дати відповідний викуп, щоб дістати право сісти коло молодої, зняти з неї намітку й поцілувати, у цей час бояри співали “Наша Мотрюня, наша золотая пташа”, “Тихая Дунай-вода, добрая наша згода”, їм відповідали дружки “Ой ви бояри, ви білі лебедоньки”, “Либонь ви своїх коників не маєте”, “Ми не ваші діти, Вам нас не глядіти”, “Красні сванечки, красні,-на них рубочки ясні”, а свахи переспівувалися з ними піснями “Забарила нас Іванева матінка”, “Наші коники на ставниці стояли”, “За мисником ложки, посуньтеся дружки”, “Гарні дружечки, гарні,-на них бендочки ясні”. Всіх частували вечерею, свахам дарували хустки, а дружкам – стрічки; дружки співали пісню “З калиночки дві квіточки, дайте нам міру”. „Бояри”, співаючи пісню “Така наша міра, зінківська віра”, приносили в хату нареченої різні міри, „тарілку” (дерев’яне блюдо) з калачем і рюмкою, йшла переспівка дружок “Ми роду не каліцького, ми роду старосвітського”, “Є в коморі призьба, на ні рушничків триста”, “Є в коморі сволок, на нім рушників сорок”, “Старосту-дядьку, глядіть нам порядку” зі свахами піснями “Засвіти, дружба, свічку, гляди раду по запічку”, “Мала княгиня, мала: на рушнички пряла”, “Є в городі липа, на ні є лика”, “Є в городі зілля, на нему насіння”²¹. Потім староста виводив до танцю за полу опанчі жениха, за якого усі трималися „журавлем” і співали “Давай мати вечеряти, бо не будем тут ночувати”.

В понеділок проходив вершок весілля, під час якого молодій розплітали косу, накривали її голову очіпком і шапкою молодого, з комори виносили зі співами коровай і роздавали його по черзі усім родичам і присутнім, залишаючи молодим вершечок із

“місяцем”. Після вечері молода прощалася з батьками й виїздила із піснями та музиками до хати молодого, забираючи із собою “скриню” з ”посагом” і чорну курку. Батьки молодого зустрічали молоду на порозі хати з хлібом та сіллю й урочисто приймали до свого роду, вводили в хату, а вона відразу випускала під піч привезену з собою чорну курку, її садовили на покутті, здимали з голови намітку й закидали на піч. Потім молодих церемоніально вели до “комори”, на приготовлену весільну постіль з соломи й кожуха, зі снопом жита та святим образом у головах, де відбувався старовинний обряд “ламання калини”. Увесь рід молодого чекав у хаті наслідків “шлюбної ночі” й під співи еротичних пісень обносив сорочку молодої із знаками її цноти або вивішували на хаті чесної молодої червону корогву й прибирали боярів у червоні пояси та стрічки. Весілля закінчувалося розгульною забавою “перезвою”, що тяглася декілька днів аж до церковного “виводу” або обрядових зливок біля річки чи криниці. Ввечері жених вводив за хустину жінку в свій дім, а свахи співали пісню “Пам’ятай Івасю, даєм тобі Мотрюню”. Крім того в рукописі весільного обряду вченим відображено 18 інших пісень на весільну тематику, які виконували у неділю: “Ви нас виражали, нам правди не сказали”, “Дякуймо попонецькові, як своєму батенькові”, Радуйся, матінонько, взяло шлюб дитятонько”, “Сияла зоронька сияла, з ким же ти, Мотрюню, шлюб брала?”, “Ой снігури пташеньки, не літайте попід дашеньки”, “Послухайно, матінонько, чи не шумит дібровонька”, “Ой зять ся наш стелит, по двору хмелем”, “Слава Богу в Дусі, вийшла теща в кожусі”, “Їжте, бояри, борщик, зварила повний горщик”, “Ми не малі діти, коло каші сидіти”, “Я низько сижу, а далеко вижу”, “Їжте, бояри, ріпу, на моркву не дивітця”, “Де та кухарочка, шо ту печеню пекла”, “Ой є в лузі кирниця, коло кирниці травиця”, “Встаньте, бояри, встаньте, ще й Богу хвалу дайте”, “За гірзя місяць за гірзя, не дамо Мотрюню за стіля”²². Ці пісні весільного обряду Мазник є важливими для порівняння їх з обрядами весілля інших регіонів краю, з метою визначення спільних рис й особливостей весільних обрядів на теренах Поділля.

Є.Й. Сіцінський переклав у 1931 р. з польської записані Й.Ролле весільні обряди Могилів-Подільського та Гайсинського повітів на Поділлі, в яких висвітлено обряд „розплетення коси”, „виряджання на село”, „виття гільця”, вечері перед приходом молодого; „виряджання до шлюбу”, благословення батьків, випроводжання молоді до танців, які проходили аж до заходу сонця; обряд „покриття голови молодої”; прихід молодого до батьків молодої (підхід до воріт, зустріч на порозі, перев’язування рушниками почту молодого, зустріч матері молодої з молодим); обряд частування, похід до молодої, покриття її голови; вечеря; вихід до танців дружок та дружбів; провощання з дому в дім, провощання свекрухою невістки в дім; батьків молодої до дому молодого, порядкування молодої в домі молодого; вечеря, обдарування матір’ю молодої рідні молодого; похід в понеділок до попа, пригощання весільних батьків; гостювання та веселощі цілий день і цілу ніч у вівторок батьків молодої та молодого одні в одних, все це супроводжується 71 піснею²³.

Серед рукописів Є.Й. Сіцінського зберігаються етнографічні нариси священика Дорохольського (1903) про весільні обряди, родини, хрестини селян Ольгопільського повіту та подано народні пісні до цих обрядів. Так, обряду освідчення присвячено 25 пісень. Самому весіллю передувало сватовство, прихід хлопця в дім дівчини, освідчення нареченій після того, як її батьками прийнятий хліб, розпивання „могоричу”, по закінченні наречена дарувала жениху та сватам рушники. Весілля починалося під вечір в суботу і супроводжувалося короткими, окремими 10 піснями-куплетами, які хором в один голос співали всі дівчата. Мотив їх, як і більшої частини народних весільних пісень, сумний. У неділя вранці молоді просили благословення у своїх батьків і йшли до вінчання, яке проходило після ранішньої церковної служби. Після вінчання молоді розходилися, молоду супроводжували дівчата, які співали короткі 3 пісні; матір зустрічала молоду з хлібом на порозі, а дівчата співали 2 пісні; обряд покриття молодої супроводжувався музикою, співами, причому свахи в жениховій шапці на голові пили горілку і танцювали перед молодими, під час покриття дівчата співали 2 пісні, після чого жених вів молоду в свій дім, ідучи поруч, тримаючись рукою за край рушника, що був даний молодій напередодні весілля під час її

одягання, молодих супроводжувала музика, дівчата, старости та інші особи, свекруха зустрічала невістку на порозі, яка входила до хати під полою одягу свекрухи, при цьому дівчата співали 2 пісні, всіх пригощали, потім відбувалися танці під музику. В понеділок, на другий день весілля, торжество проводилося в домі молодого, а у вівторок гості запрошувалися в дім молодої, де проводили цілий день²⁴. Серед матеріалів вченого зберігаються записи 256 однокуплетних пісень, які співають дівчата на свято Пасхи, на заручинах, під час сватання, на весіллі, а також пісень про сімейні відносини, зроблені священиком Л.Маркевичем у 1911-1912 рр. в с. Лісанівці і Паньківці Летичівського повіту²⁵.

Справжніми, унікальними й самобутніми були весільні пісні, приповідки й вітання, зустрічі молодої й молодого, інші урочисті моменти подільського традиційного весільного обряду, що віками передавався з покоління в покоління і досить добре зберігся на Поділлі. Увічнити їх і передати в спадок майбутнім поколінням – таке благородне завдання мають записи весільних обрядів та весільних пісень Євфимія Сіцінського. На жаль, його етнографічні праці не видані, відсутні монографічні та дисертаційні дослідження. Його велика дослідницька робота, пов'язана з усною народною творчістю подолян, дозволяє нам говорити про нього як про визначного етнографа Подільського краю кінця ХІХ – початку ХХ ст. Нині нами проводиться підготовка до видання його народознавчих рукописних праць, щоб ознайомити науковців та дослідників з етнографічним доробком вченого.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боденштедт (Bodenstadt) Фрідріх //Енциклопедія Українознавства-ІІ. Т. 1.-К., 1994.-С. 147; 2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис //К.: Оберіг, 1993.-592 с.; 3. Димінський А. //Інститут Рукопису ЦНБ НАНУ.-Ф. 36.- Спр. 709-713; Спр. 132.-Арк. 23; Ф. 1.-Спр. 24861; 4. Народні пісні в записах Степана Руданського /Упоряд. П.С. Шумада.-К., 1972.-291 с.; Руданський С. Подольське весілля.-Ялта, 1862.-61 с.; 5. Сецинский Е. Народные образы и представления о смерти //ПЕВ.-1886.-№ 10.-С. 215-222; Народное воззрение на праздник Пасхи //Там же.-№ 15.-С. 317-320; Народные обычаи и представления о загробной смерти //ПЕВ.-1887.-№ 9.-С. 189-195; № 10.-С. 208-217; Святые безсребренники Косьма и Домиан по народным воззрениям //Там же.-№ 44.-С. 1014-1017; К истории быта сельского духовенства в Подолии //Киевская Старина.-1887.-№ 9.-С. 67-70; “Набожные” песни в честь Гытвровской иконы Божией Матери //ПЕВ.-1889.-№ 7.-С. 159-166.
6. Колодило Т.І., Суровий А.Ф. Етнологічне вивчення Кам'янецьчини //Кам'янецьчина в контексті історії Поділля. Наук. зб. Т. 1. К.-П., 1997.-С. 29-31; 7. Печенюк М. Пісенна творчість композиторів з Кам'янецьчини //Мат. до українського мистецтвознавства. Микола Леонтович і сучасна освіта та культура (до 60-річчя від дня народження). Наук. зб. Вип. 4.-Київ-К.-П.: Медобори (ПП Мошак М.І.), 2003.-С. 91-97; 8. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали.-Кам.-Под., 1993-480 с.; 9. Козловська Г.П. Рукописний спадок з архіву Ю.Й. Сіцінського у фондах музею //Літопис Хмельниччини. Краєзн. зб. Упор. Боголюбова І., Єсюнін С., Кокошко Н., Нечипорук Н. Хмельницький, 2001.-С. 49-52; 10. Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність. Науковий збірник.-К.-П., 2002.-374 с.; 11. Смолінський В.І. Фольклорно-етнографічні доробки істориків Поділля (ІІ пол. ХІХ–поч. ХХ ст.)–важливий чинник формування української національної свідомості //Мат. другої наук.-практ. конф., присвяченої 500-річчю м. Хмельницького. Культура Поділля: Історія і сучасність. Хмельницький, 1993.-С. 119-121; 12. Димінський А. Названі фонди...; 13. Народні пісні в записах Степана Руданського...; 14. Шейковський К. Быт подолян.-К., 1859.-Вип. I.-71 с.; 1860.-Вип. II.-74 с. 15. Печенюк М. Названа праця...С. 91; 16.Автобіографічні записи Є.Й. Сіцінського. 01.1923-28.10.1934 р. //КПМДА.-Ф. Р-3333.-Оп. 1.-Спр. 26.-Арк. 28-29зв.; 17. Весільні обряди //ЕУ-І. Т.1.-С. 241; 18. Весільний обряд, записаний в с. Мазники Летичівського повіту Є.Сіцінським, 1879 р. //ХОКМ.-ДК 5300-5301.-Арк. 3-6; 19. Там само.-С. 6-8; 20. Там само.-С. 9-13; 21. Там само.-С. 13-16; 22. Там само.-С. 17-20; 23. Весільні обряди Могилів-Подільського та Гайсинського повітів, записані істориком Й.Ролле. Переклад з польської Є.Сіцінського, 1931 р. Рукопис //ХОКМ.-ДК 5298-5299.-80 арк.; 24. Весільні обряди селян Ольгопільського повіту. Етнографічний нарис священика Дорохольського, 1903 р. Рукопис //ХОКМ.-ДК 5296.-13 арк.; 25. Пісні, що співають дівчата на свято Пасхи біля церкви, на заручинах, сватанні, весіллі, і записані священиком Л. Маркевичем в с. Лісанівці, Паньківці Летичівського повіту 1911-1912 рр. Рукопис //ХОКМ.-ДК 5290.-78 арк.

В.І.Третяк

ЛЮДИНА ВЕЛИКОЇ ДУШІ Й ТАЛАНТУ

Висвітлення життєвої і творчої долі визначних особистостей формує шанобливе ставлення до спадку наших предків далеких і близьких, а виховання на матеріалах пісенного фольклору та неперевершених творах українських композиторів сприятиме формуванню майбутнього вчителя – вчителя-патріота та збереженню безперервності фольклорних традицій. Серед постатей, що до останнього часу перебували поза увагою дослідників, – видатний продовжувач справи М.Леонтовича, педагог, фольклорист, композитор, диригент,